

Huonoista teorioista hyvään metodologiaan: tarkoitushakuisen historiantutkimuksen vaarat

Arvio teoksesta Helo, Ari. *History, Politics, and the American Past: Essays on Methodology*. Routledge. 2020. 156 s. ISBN 978-0-367-86244-2.

Joel Nyman

Se miten historiantutkimusta lähestytään metodologisesti, on luonnollisesti sidoksissa kysymykseen, miksi tutkimus on alun perin merkityksellistä. Miksi meidän tulisi tutkia menneitä ilmiöitä, joiden merkitys nykyhetkessä on hämärä tai ainakin epäselvä? Vastaus tähän kysymykseen vaikuttaa siihen, miten tutkija muotoilee tutkimusongelmansa, asettaa kysymyksensä tutkittavalle lähdeaineistolle ja valitsee sen analysoimiseen sopivimmat menetelmälliset työkalut.

Tämä prosessi on altis virhepoluille. Tutkimusongelma voidaan esimerkiksi muotoilla tavalla, joka pääasiallisesti palvelee ajankohtaisdebatteihin liittyviä päämääriä. Tämä voi johtaa metodologisten työkalujen valitsemiseen, jotka tukevat ennalta määrättyjä käsityksiä ja oletuksia sen sijaan, että ne auttaisivat tutkijaa selittämään menneisyyden ilmiöitä kaikessa erityislaatuudessaan. Vuonna 2020 julkaistussa teoksessa *History, Politics, and the American Past: Essays on Methodology* Helsingin yliopiston lehtori Ari Helo varoittaa tällaisen historiantutkimuksen sudenkuopista. Jotta historioitsija voi täyttää tehtävänsä ja selittää tarkasti historiallisia ilmiöitä, valppaus menetelmällisissä valinnoissa on hänen mukaansa välttämätöntä (s. 5).

Teoksessaan Helo pyrkii tarjoamaan teoreettisen reflektion sijasta käytännönläheisiä metodologisia ohjenuoria, joiden avulla voi välttää amerikkalaisessa historiankirjoituksessa esiintyviä virhepolkuja. Tältä osin yhtymäkohtia on löydettävissä ylijärjestyksessä, vaikka kirjoittajan huomio on pääasiassa amerikkalaisessa tutkimustraditioissa ja alan sisäisessä kansallisessa keskustelussa. Viidessä esseessä Helo kritisoi narratiivimuotoista historiankirjoitusta, moralismin liittyviä taipumuksia sekä halua vahvistaa kansallista identiteettiä historian avulla. Tätä vasten hän korostaa historian tarpeellisuutta yleisen ”historiallisen ajattelun” kehittämisessä. Historia tuottaa tietoa menneisyydestä; kaiken muun on oltava sivutuotetta, joka on peräisin tästä yhdestä selkeästä päämäärästä. (s. 139–143.)

Kartoittaessaan yhdysvaltalaisen historiantutkimuksen ongelmia Helon asiantuntijuus 1700-luvun ja 1800-luvun alun Yhdysvaltojen aatehistoriasta nousee terävästi esille esimerkeissä, joiden avulla hän käsittelee yleisimpiä virhepolkua amerikkalaisessa historiografiassa. Tässä suhteessa Helon kritiikki aiempia tutkimuksia kohtaan on purevaa, mutta ei itsetarkoituksellista. Hän purkaa osuvalla tavalla amerikkalaisen historiantutkimuksen erilaisia haasteita, jotka liittyvät yhtäältä narratiivimuotoisten teoreettisten viitekehysten omaksumiseen ja toisaalta pyrkimykseen tuottaa historiallisten ilmiöiden selittämisen ulkopuolelle menevää tietoa, kuten moraalispoliittisia ohjenuoria.

Kokonaisuudessaan teos tarjoaa helppolukuisen katsauksen historiantutkimuksen menetelmällisiin haasteisiin, mikä tekee siitä suositeltavan kaikille historian perustutkinto-opiskelijoille ja tutkijoille. Muiden esseekokoelmien tavoin myös Helon teos sisältää toistoa. Argumentit eivät aina rajaudu toisistaan selkeästi erillisiin käsittelylukuihin, sillä samat huomiot esimerkiksi narratiivimuotoisen tutkimuksen ongelmista nousevat eri muodoissa esille eri luvuissa. Helon argumentaatio on kuitenkin selkeää ja vakuuttavaa hänen esittäessä ajattelua herättäviä huomioita historiantutkimuksen erilaisista sudenkuopista, joista on suotavaa olla tietoinen.

Suurnarratiivien ongelma: hyvä historiantutkimus keskittyy menneisyyden ilmiöihin narratiivien tuottamisen sijasta

Helo näkee amerikkalaisen historiantutkimuksen suurimpina analyttisinä ongelmina taipumuksen ylläpitää erilaisia teleologisia suurnarratiiveja. Tässä mielessä menneisyys tulkitaan sarjana erilaisia vaiheita, jotka johtavat vääjäämättä nykyhetkeen ja tulevaisuuteen, ja jossa jokainen vaihe on askel kohti tiettyä päämäärää. Eli sen sijaan, että tutkija yrittää selittää ilmiöitä, hänen tavoitteenaan on anakronistisesti kuvata, miten luonnonlakeihin rinnastettavat rakenteelliset tekijät ovat ilmentyneet menneisyudessa ja johtaneet vääjäämättömällä tavalla nykyoloihin.

Amerikkalaisessa historiantutkimuksessa tyypillisesti ilmenevä suurnarratiivin muoto koskee uskoa jatkuvaan kehitykseen. Perustan tälle historiantulkinnalle muodostavat Helon mukaan Yhdysvaltojen perustamisasiakirjat, eli perustuslaki ja Thomas Jeffersonin kirjoittama itsenäisyysjulistus. Näin ollen Yhdysvaltojen menneisyys ymmärretään vääjäämättömänä edistymisenä kohti liberaalien poliittisten ihanteiden realisoimista, jotka esiteltiin maan perustamisen yhteydessä 1700-luvulla. Historialliset epäonnistumiset näiden ihanteiden saavuttamisessa katsotaan vastaavasti väliaikaisiksi harhapoluiksi Yhdysvaltojen ”tarinassa” kohti alati suurempaa vapautta, oikeutta ja tasa-arvoa. (s. 7, 10–19.)

Teleologinen ymmärrys historiasta kehityksenä kohti perustuslaillisten ihanteiden yhä täydellisempää toteutumista sivuuttaa kuitenkin sen tosiasian, että menneisyyden ilmiöt ja käsitykset ovat sidoksissa alati muuttuviin sosiaalisiin konteksteihin. Jo perustuslain laatijat kiistelivät sen tulkinnasta, jonka vuoksi ymmärrystä perustuslaillisten ihanteiden ajattomuudesta ja yhtenäisyydestä on Helon mukaan mahdoton ylläpitää. Historiantutkija ei voi toisin sanoen tulkita Helon mukaan syy-seuraussuhteita narratiivisesti takaperin nykyhetkestä menneisyyteen siten, että nykyhetkessä esiintyvä

lopputulos nähdään väistämättömänä seurauksena menneisyyden eri tekijöistä. (s. 13–23, 74–75.)

Sama argumentti pätee Helon mukaan myös muiden uudempien suurnarratiivien kuten globalisaation tai identiteetin rakennuksen kohdalla. Menneisyys on yksinkertaisesti sanottuna liian täynnä erilaisia ristiriitoja, jotta käsitys historiallisesta liikkeestä mihinkään erityiseen suuntaan olisi puolusteltavissa. Tästä syystä hän kehottaakin tutkijoita luopumaan käsityksestä, että historian kululla olisi jokin selkeä ajan myötä paljastuva tarkoitusperä. Meille kaikista itsestään selvimmillään käsityksillä, kuten identiteetillä, on historiansa, minkä vuoksi emme voi ymmärtää historiallisten toimijoiden suhdetta sosiaaliseen ympäristöönsä ja itseensä nykystandardien pohjalta. (s. 24–26, 30–53.) Helon mukaan historioitsijan tehtävänä on siksi selittää ”erityislaatuisia historiallisia ilmiöitä niiden erityislaatuisissa olosuhteissa, sen sijaan että hän pyrki luomaan yhtenäisen kuvan menneisyydestä” (s. 23).

Välttääkseen narratiivimuotoisen historiantutkimuksen haasteita käsitteellinen jako menneisyyden ja siitä kirjoitetun historian osalta on Helon näkemyksen mukaan tarpeellista. Sen sijaan, että tutkimus nähdään kontribuutiona tiettyyn metanarratiiviin historiallisesta liikkeestä, historiantutkimusta pitää Helon mukaan lähestyä pääasiallisesti historioitsijoiden välillä käytävänä ”jatkuvana keskusteluna parhaimmasta mahdollisesta selityksestä eri ilmiöille menneisyydestä” (s. 58). Tähän näkemykseen perustuen hän suosittelee lukijaa omaksumaan seuraavat kolme periaatetta: ”(1) Vain historiantutkija luo historiaa, sillä hän kirjoittaa sen. (2) Kaikki, mitä historioitsija kirjoittaa menneisyydestä, perustuu olettamukseen ajan lineaarisuudesta. (3) Kertomusten vaihtelu johtuu vain siitä, millaisia kysymyksiä menneisyyden ilmiöille esitetään” (s. 59–60).

Helon lähestymistapa tarjoaa käytännönläheisiä etuja. Historiallisten ilmiöiden erityislaatuisuuden ja monimutkaisuuden hyväksyminen auttaa historioitsijoita kehittämään syvällisemmän ymmärryksen historiallisista tapahtumista ja välttämään liiallista yksinkertaistamista. Tämä huomio muistuttaa myös tutkimuksen intertekstuaalisesta luonteesta. Yksikään tutkija ei voi antaa lopullista lausuntoa kohteestaan, koska on epäselvää, mitkä ilmiöt ja historialliseen kontekstiin liittyvät lukuisat eri tekijät nähdään tulevaisuudessa merkityksellisinä ja puhuttelevina. Ymmärrys tästä voi puolestaan hillitä ylitulkintoja lähdeaineistosta.

Moralismin ongelma: historioitsijan velvollisuutena on tutkia menneisyyttä ei toimia tutkimuskohteidensa tuomarina

Historioitsijat kokevat usein tarpeetonta houkutusta joko moralisoida tutkimuksen kohteena olevia historiallisia toimijoita tai kommentoida heidän näkemyksiään. Jokainen tutkija, joka on perehtynyt syvällisesti omaan aihealueeseensa, tunnistaa epäilemättä tämän taipumuksen. Helon mukaan tämä on kuitenkin ongelmallista, sillä moraalinen reflektio tutkimuskohteista tai historiallisista ilmiöistä ei aina sovi yhteen laaja-alaisen ymmärryksen kehittämisen kanssa (s. 100).

Moralismin ongelma historiantutkimuksessa on Helon mukaan erityisen ajankohtaista kulttuurisotien riivaamassa nyky-Yhdysvalloissa. Keskustelu historiallisten

merkkihenkilöiden muistomerkkien poistamisen ympärillä on Helon mukaan paljastanut haitallisen alttiuden historioitsijoiden parissa ratkaista kulttuuripoliittisia kysymyksiä historiankirjoituksen kautta. Historiantutkimus ei kuitenkaan pysty tähän. Vaikka tarve ”terapeuttiselle historiankirjoitukselle” on Helosta todellinen, hän korostaa, että historiantutkimus ei voi perustua esteettismoraalisille päämäärille. Historialliset faktat ovat usein kivuliaita ja menneisyyden ilmiöiden merkitys nykyhetkeen nähden on jatkuvasti vaarassa muuttua – myös moraalisessa mielessä. (s. 95–101.)

Helo painottaa historiallisten toimijoiden toiminnan ja ajattelun tulkitsemisessa samaa moraalista arvioinnista pidättäytyvää tutkimusasennetta. Koska normistot ovat kontekstisidonnaisia, nykyisten moraalistandardien soveltaminen tutkimuksessa on ongelmallista. Sosiaalinen ympäristö vaikuttaa meidän kaikkien toimintaan ja ajatteluun, mikä johtaa kontekstoinnin korostumiseen analyysissä. Historiantutkimuksen päämääränä tulisi toisin sanoen olla menneisyyden ilmiöiden ymmärtäminen, jota moralismi ei Helon perustellun näkemyksen mukaan edistä (s. 82–85, 88–92).

Tämä ei Helon mukaan kuitenkaan tarkoita, että historioitsija pystyisi lähestymään tutkimusaihettaan epärealistisesti ”täydellisen objektiivisuuden hengessä.” Sen sijaan tutkijan on lähestyttävä aihettaan omana erityislaatuisena tapauksenaan ja hyväksyttävä omat ennako-oletuksensa. Samalla tutkijan on Helosta pysyttävä avoimena tutkimuksen tekemiselle vastavuoroisena oppimisprosessina. (s. 5.)

Politisoinnin ongelma: historioitsijan on rakennettava totuusväitteitä menneisyydestä ei tulevaisuudesta

Helo varoittaa moralismin lisäksi poliittisten päämäärien sisällyttämisestä historiantutkimukseen. Kansallisen identiteetin, yhtenäisyyden tai muun selkeän poliittisen päämäärän sijasta historioitsijan on edistettävä parempaa ymmärrystä menneisyydestä. Koska poliittiset tavoitteet ovat luonteeltaan kiistanalaisia, poliittista tutkimusmerkitystä korostava tutkija päätyy Helon mukaan vain esittämään oman poliittisen kantansa hyvän historiankirjoituksen maksiimiksi. (s. 109–110).

Historian ja politiikan tarkoitukset eivät ole yhteensovitettavissa. Siinä missä historiantutkimus käsittelee totuusväitteitä menneisyydestä, politiikan kieli koskee Helon sanoin pääasiassa ”visioita tulevaisuudesta” (s. 128). Vaikka Helo tulkitsee historiallisesti tietoisesta poliittisesta päätöksenteosta suotuisana, historiantutkimuksen fokuksen on oltava muuttumattomassa menneisyydessä ja tutkijan on pysyttävä kohteensa suhteen neutraalina. Mikäli tutkimusasetelma ei pidä sisällään mahdollisuutta eriävillä tulkinnoilla, se on Helosta vaarassa menettää ”uskottavuutensa” (s. 110–113, 124).

Helon argumentin voi tiivistää siihen, että historioitsijan on muotoiltava tutkimusongelma kestäväälle pohjalle. Vaatimattomuus on hyve, eikä jokaisen tutkimuksen tarvitse muuttaa maailmaa. Tietoisuus tästä voikin auttaa tutkijaa tutkimustavoitteensa rajaamisessa tiedon tuottamiseen menneisyydestä, mikä puolestaan heikentää alttiutta kaatua tarkoitushakuisen tutkimuksen sudenkuoppiin.

Koska historiallisten ilmiöiden merkitys nykyhetkeen nähden on jatkuvasti vaarassa muuttua, tutkijan ei ole kestävää pyrkiä lähtökohtaisesti tuottamaan niiden selittämisen ulkopuolelle menevää tietoa.

On kuitenkin tärkeää kysyä, mikä on historiantutkijan rooli yhteiskunnassa. Helon vastaus tähän on suoraviivainen: historiantutkimuksen tehtävänä on lisätä ymmärrystä menneisyyden eri ilmiöistä, mikä ei edellytä reflektiota niiden merkityksestä nykyhetkessä. Historiallinen ymmärrys on tärkeää sen itsensä vuoksi. (s. 97, 143.) Tämän ei tarvitse tarkoittaa, että historioitsijoiden tulisi pidättäytyä yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta. Vaikka historioitsijoiden on suotavaa välttää moralisointia ja pyrkiä tuottamaan tarkkaa historiallista tietoa, heillä on oikeus ilmaista näkemyksiään ja osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun asiantuntemuksensa pohjalta. Olennaista silti on, etteivät tutkijan ja yhteiskunnallisen vaikuttajan roolit sekoitu varsinaisessa tutkimustyössä.

Historiantutkimus rakentuu yhä saman eetoksen varaan

Teoksessaan Helo tarjoaa varteenotettavan puolustuksen historiantutkimuksen perinteisen eetoksen puolesta. Nyrkkisääntönä on, että historioitsijan on pyrittävä jatkossakin selittämään ”menneisyyden ilmiöitä” (*past phenomena*) niiden kaikessa erityislaatuudessaan. Vastaavasti historiantutkijan on Helon mukaan suhtauduttava varovaisesti erilaisiin teoreettisiin viitekehyksiin, joiden sisältämät selitysmallit eivät perustu historiallisten ilmiöiden erityislaatuudelle. (s. 5.) Muiden ihmistieteiden kysymyksenasettelut ja tutkimustavoitteet voivat poiketa tästä, mutta osana laajempaa tiedeyhteisöä on ensisijaisesti historioitsijan vastuulla pysyä avoimen uteliaana menneisyyttä kohtaan sen kaikessa mutkikkudessaan – ja myös kauheudessaan.

Se mitä tarkoitetaan historiallisilla ilmiöillä voi kuitenkin kattaa lähes mitä vain. Tässä mielessä lukijan mielikuvituksen varaan jääkin asettaa tälle Helon usein käyttämälle ja varsin epämääräiselle termille parametrejä. Ottaen huomioon digitaalisten menetelmien jatkuvasti kehittyvät kyvyt käsitellä laajoja tekstikorpuksia historioitsijat Jo Guldi ja David Armitage (2014 ja 2015) ovatkin optimistisia digitaalisen historian mahdollisuuksista hahmottaa yllättävän laajoja pitkän aikavälin kehityssuuntia. Tämä voi puolestaan laajentaa ymmärrystämme siitä, miten historioitsija voi määritellä tutkimansa menneisyyden ilmiöt.

Koska digitaaliset työkalut mahdollistavat historioitsijoiden paremman kyvyn rekonstruoida pitkän aikavälin muutostrendejä, Guldi ja Armitage (2015) uskovat tämän edistävän historiantutkimuksen sovellettavuutta. Heidän mukaansa historioitsijat voivat tältä osin ottaa mallia tutkimusalan juurista. Ennustettavuuden lisääminen tulevaisuudesta on perinteisesti kuulunut osaksi tutkijoiden toimialaa ennen kuin 1900-luvun aikana alan tutkimustavoitteet rajautuivat vain menneisyyden tutkimukseen. Digitaaliset työkalut vahvistavat Guldin ja Armitagen mukaansa historioitsijoiden kykyjä kuvitella avoimia tulevaisuuksia, joiden muovautumiseen menneisyys vaikuttaa, vaikkakaan ei määrää.

Riippumatta digihumanismin potentiaalista vastata yhä kunnianhimoisempiin tutkimuskysymyksiin, historiantutkimuksen menetelmällinen ydin ei tule muuttumaan.

Tiedeyhteisön sisäisessä työnjaossa on ennen kaikkea historioitsijan vastuulla tehdä menneisyys ymmärrettäväksi lähdekriittisen otteen, empiirisen havainnoinnin ja systemaattisen kontekstoinnin avulla. Tässä suhteessa Helon esittämä kritiikki vahvoja teoreettisia kategorioita kohtaan on varteenotettavaa. Eli tutkimuskysymyksiä ei voi muotoilla siten, että niihin sisältyvät oletukset määrittävät paitsi tutkimustulosten muodon myös sisällön. On erityisesti historioitsijan vastuulla lähestyä menneisyyttä avoimen uteliaasti tunnustaen samalla menneiden tapahtumien erityislaatuisuuden.

FM Joel Nyman on yleisen historian väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella. Väitöskirjassaan hän tutkii Yhdysvaltojen ulkopoliittikan rakentumista 1920-luvulla hallinnonhaarojen välisen yhteistoiminnan kautta.

Kirjallisuus

Guldi, J., & D. Armitage. 2014. *The History Manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.

Guldi, J., & D. Armitage. 2015. The History Manifesto: A Reply to Deborah Cohen and Peter Mandler. *The American historical review* 120, 2: 543–554. <https://www.jstor.org/stable/43696683>